

ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Γιώργος Ζογγολόπουλος, Γλυπτό Δ.Ε.Θ. Cor-ten, 1966, φωτ. Η. Γεωργούλας

Κρίση του νόμου και των ελευθεριών, έκπτωση της αστικής δημοκρατίας

Η ιστορική διάσταση δημοκρατίας και φιλελευθερισμού στο αστικό καθεστώς

Η περίοδος των αρχών του 21ου αιώνα θυμίζει σε πολλές όψεις της την περίοδο του προδημοκρατικού αστικού φιλελευθερισμού. Όπως είναι γνωστό από σειρά ιστορικών μελετών, η επιβολή του πρώιμου συνταγματικού φιλελευθερισμού (αρχικά υπό τη μορφή της συνταγματικής Μοναρχίας με προπύργιο την Βρετανία του 17ου και 18ου αιώνα) δεν σήμανε ταυτόχρονα και την έλευση της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Η αναγνώριση συνταγματικών δικαιωμάτων, και πρωτίστως των δικαιωμάτων στην ιδιοκτησία-περιουσία και στην προσωπική ασφάλεια, έναντι αυθαιρέτων διώξεων και φυλακίσεων των αστών σήμαινε την κοινωνική άνοδο τότε των καπιταλιστικών τάξεων και στρωμάτων και την αναγκαιότητα διασφάλισής τους έναντι των αυθαιρεσιών μιας αρχικά απολυταρχικής και μισοφεουδαλικής πολιτικής εξουσίας και στη συνέχεια έναντι αυτού του ίδιου του πρώιμου αυταρχικού αστικού κράτους. Στην περίοδο αυτήν διαμορφώνεται (ιδίως στη Βρετανία και την Ολλανδία) ένας κοινοβουλευτισμός θεμελιωμένος στην τιμηματική ψήφο¹ (μόνον οι ιδιοκτήτριες τάξεις έχουν δικαίωμα ψήφου και, όπως είναι φυσικό, τα κόμματα και οι κυβερνήσεις συγκροτούνται από εκπροσώπους αυτών των τάξεων και μόνο).

Ενώ η αναγνώριση δικαιωμάτων χαιρετίζεται από τον αστικό κόσμο ως μια «νέα εποχή ελευθερίας» και απόδοσης φυσικών δικαιωμάτων (πρβλ. ιδίως τις απόψεις του Τζων Λοκ), η έννοια της «δημοκρατίας» αποδοκιμάζεται και ταυτίζεται απολύτως με εξτρεμιστικά, κομμουνιστικά και εν γένει πληθβειακά κινήματα (όπως οι «Ισοπεδωτές» στην Αγγλία του 1640). Η δημοκρατία επικρίνεται οξύτατα από φιλελεύθερους διανοούμενους, όπως ο Burke, ενώ στην Αγγλία του 1790 όσοι πρεσβεύουν τον γιακωβινισμό διώκονται ποινικά, (E.P. Thompson, “The making of the English Working Class”, 1961).

Η σύνδεση δημοκρατίας και φιλελευθερισμού θα επισυμβεί με την έκρηξη και

κατίσχυση της Γαλλικής Επανάστασης και μόνο – απέναντι στην οποία η «συνταγματική» Βρετανία κρατά χαρακτηριστικά εχθρική στάση λόγω της πληβειοκότητας της μορφής της. Μετά δε το Συνέδριο της Βιέννης (1815), θα ακολουθήσει μια νέα περίοδος διαχωρισμού των δημοκρατών από τους απλούς συνταγματικούς φιλελεύθερους (π.χ. στην Γαλλία, τους ορλεανιστές).

Η συμβάδιση φιλελευθερισμού και δημοκρατίας επιτυγχάνεται σε δυο φάσεις από τα τέλη του 19ου αιώνα έως τα μέσα του 20ού. Στην πρώτη φάση (σχηματικά ως τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο) ολοκληρώνεται με πολλές δυσκολίες και αντιστάσεις η πορεία προς την καθολική ψηφοφορία και την είσοδο των μετριοπαθών αριστερών κομμάτων (της κλασικής σοσιαλδημοκρατίας) στην πολιτική σκηνή και στη συμμετοχή στην αστική κυβερνητική διαχείριση. Στη δεύτερη φάση, κάτω από την επίδραση της Ρώσικης Επανάστασης, των ισχυρών Κ.Κ. ιδίως μετά την αντιφασιστική νίκη του 1945 και της ανόδου του εργατικού κινήματος ολοκληρώνεται το κεϋνσιανό κοινωνικό συμβόλαιο, η κατάκτηση μιας ορισμένης κοινωνικής αναδιανομής και η ενίσχυση των συνδικάτων και των αριστερών κομμάτων στην όλη δομή της αστικής πολιτικής εξουσίας. Στην δεύτερη αυτή φάση (από το 1930 και ιδίως μετά το 1945 μέχρι το 1980) διαμορφώνεται μια βαθειά πόλωση στην πολιτική σκηνή των αναπτυγμένων καπιταλιστικών κοινωνιών, έτσι ώστε τα μεν σοσιαλιστικά/σοσιαλδημοκρατικά κόμματα να εκφράζουν μια φιλολαϊκή/αναδιανεμητική αστική διαχείριση (με τη στήριξη συχνά και των Κ.Κ.) και τα κλασικά φιλελεύθερα κόμματα να τείνουν στην ανάσχεση των κοινωνικών κατακτήσεων χωρίς, όμως, ως τα τέλη του 1970 να τοποθετούνται συνολικά αρνητικά προς το «κοινωνικό συμβόλαιο».

Από την κατίσχυση της μαζικής δημοκρατίας και μετά, μπορούμε να μιλήσουμε για μια διφυή και δισυπόστατη φύση της αστικής δημοκρατίας. Από την μια πλευρά, η αστική δημοκρατία αποτελεί ένα πεδίο σημαντικών πολιτικών κατακτήσεων των μαζών και εφελκυστήρα για την πολιτική ταξική πάλη, και ως τέτοια και μόνο είναι υπερασπίσιμη. Από την άλλη, η μαζική δημοκρατία είναι μια μορφή πειστικής και νομιμοποιημένης ταξικής κυριαρχίας, κυριαρχίας με ηγεμονική διεύθυνση, κατά την ορολογία του Γκράμσι.

Η περίοδος της μαζικής κεϋνσιανής δημοκρατίας είναι και η μόνη περίοδος εντός της κυριαρχίας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, όπου το μοντέλο της φιλελεύθερης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας λειτουργεί υλικά με την ενεργό συμμετοχή των λαϊκών τάξεων και υπό έναν συσχετισμό δυνάμεων που χωρίς να απειλεί την αστική κυριαρχία αφήνει περιθώρια για κοινωνική διαπραγματεύση και για ένταξη των άμεσων εργατικών συμφερόντων στην οργάνωση της κυριαρχίας. Η κοινοβουλευτική δημοκρατία αποκτά αντιπροσωπευτικό χαρακτήρα με τίμημα, όμως, την συχνή μετάθεση του κέντρου ισχύος από το κοινοβούλιο στον πυρήνα της εκτελεστικής εξουσίας. Δεν είναι τυχαίο, λοιπόν, που στην περίοδο αυτήν προκύπτει α) μια δυνατότητα πραγματικών εναλλακτικών προγραμμάτων διακυβέρνησης β) ένας ση-

μαντικός διαχειριστικός ρόλος των εργατικών συνδικάτων που εντάσσονται σε μια τριγωνική δομή συναπόφασης (εργοδοσία-συνδικάτα-κρατικός μηχανισμός) και γ) μια σημαντικής έκτασης μαζική κινητοποίηση, η οποία ανησυχεί τους κυρίαρχους διανοούμενους («ακυβερνησία») και καταλήγει στην εξεγερσιακή περίοδο 1968-1977, τον επιλεγόμενο «Μάη», ιδίως στην Γαλλία και την Ιταλία.

Η πρώτη κρίση του νόμου:

Φασισμός και κεϋνσιανό/προνοιακό κράτος του 20ού αιώνα

Η κρίση του νόμου δεν είναι φαινόμενο, το οποίο πρωτοεμφανίζεται με τον νεοφιλελευθερισμό, αλλά επισημαίνεται ήδη από τη δεύτερη δεκαετία του 20ού αιώνα².

Ήδη η διαμόρφωση ενός κράτους καθολικής ψηφοφορίας στα 1920 στις βασικές καπιταλιστικές χώρες και η δημιουργία μιας τεράστιας γραφειοκρατίας προσανατολισμένης στην διαχείριση των κοινωνικών συγκρούσεων και στην πρώτη οικονομική μορφή κοινωνικού κράτους θέτει τέλος στη δομή του πρώιμου (τιμοκρατικού) αστικού κοινοβουλευτισμού, όπου η βουλή είναι ο τόπος συνάρθρωσης του γενικού συμφέροντος της αστικής κοινωνίας, όπου οι «ιδιώτες» αστοί συγκλίνουν σε μια γενική γραμμή μετατρεπόμενοι σε «πολίτες» (Κ. Μαρξ, *Το εβραϊκό ζήτημα*, Αθήνα 1979, Οδυσσέας).

Στον πρώιμο κοινοβουλευτισμό, το ολιγαρχικό κοινοβούλιο λειτουργεί όντως αντιπροσωπευτικά (αφού οι ψηφίζοντες για αυτό εκπροσωπούνται αυθεντικά ως προς τα συμφέροντά τους), αλλά και αποκλείοντας την τεράστια πλειοψηφία του πληθυσμού από την πολιτική. Η ολιγαρχική αστική δημοσιότητα κατατείνει στην έκφραση της γενικής βούλησης μέσω του νόμου-βασιλέως, του γενικού και αφηρημένου κανόνα, ο οποίος είναι αντικείμενο διαλόγου και πειθούς, δημόσιας διαβούλευσης και ψήφισης στη Βουλή. Όπως επισημαίνει ο Carl Schmitt³, μπορεί να γίνει λόγος για έναν γνήσιο αστικό κοινοβουλευτισμό μόνον όπου υπάρχει αντιπροσώπευση ομοιογενών συμφερόντων. Η διάσπαση της ομοιογένειας οδηγεί σε κρίση του παραδοσιακού κοινοβουλευτισμού και σε νέες υβριδικές μορφές ύπαρξής του. Στη θέση της διαβούλευσης μεταξύ ομοίων τίθεται η διαπραγμάτευση μεταξύ ανομοίων. Αυτός ο κοινοβουλευτισμός –και σε αυτό ο Σμιττ έχει δίκιο– είναι ριζικά διαφορετικός από το προηγούμενο καθεστώς, καθώς εδώ το κοινοβούλιο λειτουργεί περισσότερο ως επικυρωτής μιας πολυδαίδαλης και διαιτητικής εκτελεστικής γραφειοκρατίας.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι η διάρρηξη της ομοιογενούς αντιπροσώπευσης, η διαπραγμάτευση και η ανάγκη ρύθμισης ετερογενών συμφερόντων (πάντοτε υπό αστική ηγεμονία) σηματοδοτεί αναγκαστικά μια μετατόπιση της οργάνωσης της ηγεμονίας από το κοινοβούλιο προς τον πυρήνα της εκτελεστικής εξουσίας⁴. Η κυριαρχία της εκτελεστικής εξουσίας και η δύσκολη μετάβαση στη μαζική δημοκρατία και

στην γραφειοκρατική ρύθμιση της ταξικής πάλης πραγματοποιείται στον Μεσοπόλεμο σε συνθήκες κρίσης: στη μια περίπτωση η κρίση οδηγεί στο φασισμό, όπου συνδυάζονται όψεις κρατικού παρεμβατισμού στην οικονομία με την αστυνομική «απαγόρευση» της ταξικής πάλης και τη διάλυση των εργατικών οργανώσεων. Στην άλλη περίπτωση, έχουμε την πρώτη μορφή του κοινωνικού κράτους (New Deal του Φρ. Ντ. Ρούζβελτ στις ΗΠΑ), όπου η ταξική πάλη δεν «καταστέλλεται», αλλά εντάσσεται σε μια πολυεπίπεδη και «παραχωρητική» προς τη μισθωτή εργασία γραφειοκρατική καπιταλιστική ρύθμιση με τίμημα την εγκατάλειψη της ανατροπής. Και στις δυο περιπτώσεις, ο «γενικός και αφηρημένος νόμος» αντικαθίσταται από το «μέτρο» (measure, Massnahme) της γραφειοκρατικής εξουσίας, το οποίο αφορά λίγο ή πολύ συγκεκριμένες περιπτώσεις, και όχι κατά τρόπο καθολικό όλες τις περιπτώσεις. Για την περίπτωση της ναζιστικής Γερμανίας, η διαδικασία αυτή έχει αναλυθεί υποδειγματικά από τον Fraenkel (Fraenkel: 1984), για την περίπτωση των ΗΠΑ του Ρούζβελτ από τον Clinton Rossiter (Cl. Rossiter, *Constitutional Dictatorship. Government Crisis in the Modern Democracies*, Princeton 1941).

Στην περίπτωση του φασισμού, το διοικητικό μέτρο είναι το βασικό όχημα της κρατικής καταστολής (Fraenkel), αντλώντας συνέχεια και από την πρακτική «έκτακτης ανάγκης» της πρωσσικής διοίκησης. Στην περίπτωση του δημοκρατικού κεϋνσιανισμού, ο οποίος επικρατεί με τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, το «μέτρο» εξακολουθεί να περιβάλλεται με κάποια δημοκρατική νομιμοποίηση και χαρακτηρίζει την συνολική κρατική παρέμβαση για την «προνοιακή» ρύθμιση της ταξικής πάλης^{4α}.

Ο ίδιος ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, αλλά και η πραγματικότητα του Ψυχρού Πολέμου μετά το 1945, κατατείνουν στην επιβολή του «κράτους των διοικητικών μέτρων». Όλο και περισσότερο, το κοινοβούλιο —ήδη προ του νεοφιλελευθερισμού— είναι ο τόπος όπου οργανώνεται η συναίνεση προς προειλημμένες αποφάσεις των κέντρων της εκτελεστικής εξουσίας⁵. Η κατάσταση αυτή επιδεινώνεται από την πολιτική κρίση του «Μάη του '68». Η κρίση του νόμου και η όξυνση της διαχειριστικής δυσχέρειας της γραφειοκρατίας να συνθέσει τα κοινωνικά συμφέροντα αξιολογείται από νεοσυντηρητικούς αναλυτές —όπως οι S.Huntington, M. Crozier στο έργο τους *Η κρίση της δημοκρατίας*— ως τάση προς την «ακυβερνησία». Η αξιολόγηση αυτή είναι και η βάση της πολιτικής επίθεσης του '80 με στόχο τον περιορισμό της πολιτικής συμμετοχής και την έκπτωση της παραδοσιακής αστικής δημοκρατίας.

Η δεύτερη κρίση του νόμου: ο μεταφορντισμός ως μεταδημοκρατική και «ολοκληρωτική» πολιτική μορφή

Για λόγους συνεννόησης και ευκολίας χρησιμοποιούμε συχνά τον όρο «νεοφιλελευθερισμός» για να περιγράψουμε τον πυρήνα της τρέχουσας από το 1980 μέχρι σή-

μερα αστικής διαχείρισης. Ορθότερα, πρέπει να μιλήσουμε για μια μεταφορντική φάση ή περίοδο του σταδίου του μονοπωλιακού καπιταλισμού (ορισμένοι θεωρούν ότι πρόκειται και για ένα νέο στάδιο, βλ. σε Φρ. Τζέημσον, *Το μεταμοντέρνο – η πολιτισμική λογική του ύστερου καπιταλισμού*, Αθήνα 1999, Νεφέλη).

Στην μεταφορντική φάση διατηρείται και επιτείνεται το στοιχείο της ηγεμονίας της εκτελεστικής εξουσίας και της γραφειοκρατικής μυστικότητας, της κατάργησης δηλαδή της κυριαρχίας μιας έλλογης δημοσιότητας μέσα και έξω από το κοινοβούλιο σαν αυτή που χαρακτήριζε τον πρώιμο συνταγματικό φιλελευθερισμό⁶. Όμως, το γραφειοκρατικό μυστικό και η κυριαρχία του «μέτρου» παίρνουν τώρα μια ριζικά άλλη μορφή από ό,τι στην προνοιακή φάση του μονοπωλιακού καπιταλισμού, ακριβώς επειδή έχει μεταβληθεί στρατηγικά ο πολιτικός ταξικός συσχετισμός σε βάρος της εργατικής τάξης. Η μεταβολή του ταξικού συσχετισμού οδηγεί και σε ποιοτικές μεταβολές της μορφής του καθεστώτος⁷.

Ενώ το «μέτρο» της προηγούμενης φάσης ενσωματώνει/απορροφά λαϊκές και εργατικές κατακτήσεις και αποδέχεται μια ανταγωνιστική ταξική δομή και έναν ταξικό αγώνα με πλαφόν την μη αμφισβήτηση των ίδιων των παραγωγικών σχέσεων, το «μέτρο» του μεταφορντισμού είναι αποστειρωμένο από την ταξική πάλη, την αγνοεί ή την «καταργεί»⁸. Το «μέτρο» εκφράζει την αντιφατική ενότητα του συνασπισμού εξουσίας και σε πολύ μικρό βαθμό πλέον την ενσωμάτωση των λαϊκών συμφερόντων στα πλαίσια αυτής της ενότητας. Ενώ στην προηγούμενη φάση το «μέτρο» είναι προϊόν των συλλογικών ταξικών αγώνων, την έκβαση των οποίων εγγράφει, αναπαράγει και απορροφά, τώρα το «μέτρο» όχι μόνο δεν αναγνωρίζει την νομιμότητα αυτών των αγώνων, αλλά την συρρικνώνει στον ελάχιστο βαθμό ως ενοχλητικό βαρίδι του παρελθόντος.

Προβαίνει σε μια συρρικνωτική τεχνολογία αυτής της νομιμότητας, όπου το «πώς» καταλήγει να καταργεί το «εάν» (βλ. τη συζήτηση για τη διεξαγωγή των διαδηλώσεων, την νομολογία για τις απεργίες στην Ελλάδα και την Ε.Ε. κ.λπ) και όπου η δημόσια σφαίρα νοείται και πάλι (όμως με μια μορφή πολύ πιο αλλοτριωτική από τότε) όχι ως σύνθεση ανταγωνιστικών ομάδων, αλλά ως διάλογος γυμνών από κοινωνικό προσδιορισμό ατόμων– παθητικών ψηφοφόρων και καταναλωτών. Έχουμε, δηλαδή, τη συνάρθρωση όψεων του προδημοκρατικού φιλελευθερισμού (μόνον τα συμφέροντα των αστών εγγράφονται στη δημόσια σφαίρα), με όψεις της μαζικοδημοκρατικής χειραγωγητικής κουλτούρας του 1945-1980 απογυμνωμένες από το στοιχείο της ενεργού πολιτικής συμμετοχής (ο πολίτης ως καταναλωτής και ως δείγμα των δημοσκοπήσεων, η «δημοκρατία του καναπέ», απαξίωση της αμεσοδημοκρατικής διεκδίκησης και της ενεργού πολιτικής).

Η έκπτωση του στοιχείου των συλλογικών ελευθεριών και αγώνων και η αποτύπωσή της σε μια θεσμική σφαίρα «εξατομίκευσης», πολιτικής αδιαφορίας και ομογενοποίησης των προγραμμάτων των κομμάτων εξουσίας, έχει οριστεί επιτυχη-

μένα ως «μεταδημοκρατική»⁹. Πλέον, α) οι πολίτες αποθαρρύνονται να συμμετέχουν ενεργά β) τα μαζικά κόμματα φθίνουν και αντικαθίστανται από ευέλικτα δίκτυα γ) η σχέση επιχειρηματιών και πολιτικών γίνεται πιο άμεση και η πολιτική καταντά μια επιχείρηση δ) η έννοια του «γενικού συμφέροντος» ως ενδεικτική μιας σχετικής αυτονομίας της αστικής πολιτικής προς τα άμεσα συμφέροντα του κεφαλαίου υποβαθμίζεται και ε) το ενδιαφέρον στρέφεται από τα συλλογικά πολιτικά δικαιώματα για άλλη μια φορά στην προστασία του «δικαιώματος ιδιοκτησίας ή του επιχειρείν» και στην «ασφάλεια» των παθητικών πολιτών από πραγματικούς και φαντασιακούς κινδύνους, αντιθετικούς προς τη σφαίρα της κατανάλωσης – τάξης – ηρεμίας (τρομοκρατία, εγκληματικότητα, μετανάστευση κ.λπ.). Στ) επίσης, δίδεται έμφαση σε μια δημόσια σφαίρα που δεν διαθέτει «γενική βούληση» ούτε ταξικό ανταγωνισμό, αλλά διαιρείται σε άπειρες συλλογικές «ταυτότητες» και στην ανάγκη να μην επιχειρούνται διακρίσεις σε βάρος ορισμένων από αυτές. Έτσι, το ισοπολιτειακό πρόταγμα, κατά τρόπο παράδοξο, δεν αναφέρεται πια στο κοινωνικό ζήτημα, αλλά σε ένα αέναο πόλεμο ζευγών ταυτοτήτων και στην ανάγκη του κράτους να τον διαιτητεύει, να επικυρώνει τη μη διάκριση στο πλαίσιο ενός «νέου ηθικού ατομικισμού» και «αξιακού σχετικισμού».

Σε αντίθεση με τον πρώιμο φιλελεύθερο ατομικισμό που έβρισκε τη λύση στον ανταγωνισμό των αστικών συμφερόντων μέσα από τη γενική και αφηρημένη ρύθμιση ενός κανονιστικού πεδίου συνύπαρξης και προυπέθετε μια ορισμένη ομοιογένεια μεταξύ των ενεργών πολιτών, των αστών, ο ύστερος ατομικισμός καταργεί κάθε κατάλοιπο γενικού κανόνα και οδηγεί στον πολλαπλασιασμό των ατομικών μέτρων για τη ρύθμιση των σχέσεων μεταξύ των πολύμορφων και υβριδικών υποκειμένων. Το αν τα μέτρα αυτά χαρακτηρίζονται ως «νόμοι», λέει κάτι για την μορφή τους και την ιδεολογία κοινωνικού φανακισμού που τους συνοδεύει και όχι για το θεσμικό τους περιεχόμενο. Βεβαίως, ο πολλαπλασιασμός των μέτρων οδηγεί σε επίταση της αδιαφάνειας και σε αύξηση του απρόβλεπτου και της κρατικής αδιαφάνειας.

Κατά τρόπο φαινομενικά ασύμβατο προς την τάση του «ηθικού ατομικισμού», ο κρατικός αυταρχισμός επιτείνεται ραγδαία. Αν και η κρατική δράση φαίνεται ως επικουρική του «νέου ατομικισμού», στην πραγματικότητα το αστικό κράτος προκειμένου να εξασφαλίσει την «ασφάλεια» των ατόμων-καταναλωτών από εσωτερικούς και εξωτερικούς εχθρούς –ιδίως με πρόσχημα την τρομοκρατία– επεμβαίνει σε κάθε πτυχή της ιδιωτικής σφαίρας και η παρακολούθηση των πάντων γενικεύεται. Όπως ακριβώς και στον Χομπς, παρέχεται μια ευρεία εξουσιοδότηση στον «κυρίαρχο» για να προστατεύσει το δικαίωμα στην «ιδιοκτησιακή ατομικότητα» έναντι των βαρβάρων. Κατά τρόπο πολιτισμικά σχιζοειδή, η αύξηση των «εγγυήσεων», των επιτροπών και των κανόνων που θα ενίσχυαν την διαφάνεια δεν σημαίνει τίποτε παραπάνω παρά την ανοιχτή αναγνώριση της πραγματικότητας ότι το μεταφορντικό κράτος είναι δυνάμει πανοπτικό, απείρως αυταρχικό, μη μετρήσιμο και μη

προβλέψιμο – με τη συνδρομή και της πληροφορικής/μικροηλεκτρονικής τεχνολογικής παραμέτρου. Η λήψη της εγγύησης λειτουργεί καθησυχαστικά και όχι αποτρεπτικά. Στο επίπεδο αυτό, το αστικό κράτος αποκτά όλο και περισσότερο «ολοκληρωτικά» χαρακτηριστικά απειλώντας «όχι μόνο τα συλλογικά δικαιώματα (οργάνωση, διαδήλωση, απεργία), αλλά πρωτίστως τα κλασικά ατομικά δικαιώματα όσων σκέφτονται διαφορετικά» και, κατ' επέκταση, τα ατομικά δικαιώματα όλων (αφού μέσα σε μια παρανοϊκή ατμόσφαιρα, οι πάντες αλληλοπαρακολουθούνται, βλ. σκάνδαλο 2006 με την υποκλοπή έως και του Πρωθυπουργού). Το στοιχείο της «έκτακτης ανάγκης» αποκτά κεντρικότητα στην δημόσια σφαίρα.

Ιδίως η συγκυρία μετά την 11η Σεπτεμβρίου διαμορφώνει ένα πλαίσιο ευνοϊκό διεθνώς για το Κράτος-Μολώχ, παραδόξως το ίδιο κράτος που μιλά σε όλους τους τόνους για την φιλελεύθερη ενοποίηση όλου του πλανήτη...

Έξοδος... Ρέχβιεμ για την αστική δημοκρατία;

Το να υποστηρίζουμε ότι το μεταφορντικό αστικό κράτος αποτελεί συνέχεια της μεταπολεμικής αστικής δημοκρατίας είναι ανακριβές. Αν η παραδοσιακή αστική δημοκρατία ενέχει αναγκαστικά το στοιχείο της ενεργού συμμετοχής των («κάτω») και της εγγραφής του ανταγωνισμού στην θεσμική/συνταγματική πραγματικότητα, αυτό το στοιχείο υπήρξε κυρίαρχο μόνον εξαιρετικά στην περίοδο 1945-1980 και έχει υποχωρήσει σήμερα σε πολύ μεγάλη κλίμακα. Όπως ακριβώς είναι ανακριβές να το θεωρήσουμε ως μια μορφή νεοφασισμού, παραγνωρίζοντας την θεσμική συνέχεια των κοινοβουλευτικών και συνταγματικών μορφών και την αναντιστοιχία μορφής και θεσμικού περιεχομένου, η οποία σχετίζεται σαφώς με τα ιστορικά αποτελέσματα της ταξικής πάλης στη Δύση και την υπαρκτή αδυναμία του αστισμού να υπερβεί σε αυτήν τη φάση πλήρως αυτά τα αποτελέσματα. Άλλωστε, ο νεοφασισμός προϋποθέτει και ένα αυταρχικό μαζικό κίνημα, στοιχείο το οποίο μέχρι στιγμής και δεν έχει εμφανισθεί, αλλά και αντιτάσσεται στις παθητικές όψεις της «τεχνοολοκληρωτικής» μεταδημοκρατίας. Κι αυτό, παρά το γεγονός ότι η αντιτρομοκρατική υστερία σήμανε και την επαναφορά μερικών καθαρά φασιστικών μορφωμάτων, όπως η «προληπτική κράτηση ασφαλείας», τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και τα «νόμιμα βασανιστήρια».

Επίσης, η επιβίωση ή και ανάπτυξη στοιχείων πολιτικής δημοκρατίας στα όρια της αστικής δημοκρατίας του παρελθόντος ή και πέρα από αυτά προς την κατεύθυνση μιας «αυθεντικής» εργατικής/άμεσης δημοκρατίας (στην πραγματικότητα αυτές οι δυο όψεις αγώνα είναι σήμερα αλληλένδετες και δεν μπορούν να διαχωρισθούν) είναι σήμερα ανοιχτό ζήτημα της ταξικής πάλης και όχι ένα οριστικά χαμένο διακύβευμα.

Πρέπει, όμως, να κατανοήσουμε ότι ο σημερινός εμφατικός κυρίαρχος λόγος για τη δημοκρατία αντιστοιχεί βασικά στις ανάγκες ηγεμονικής οργάνωσης του αστισμού και όχι σε μια πραγματική κατάσταση κατακτήσεων των λαϊκών τάξεων. Η κατάσταση αυτή, όποτε αναδεικνύεται, δεν χαιρετίζεται ως «δημοκρατία» από την κυρίαρχη δημόσια γνώμη, αλλά ως οχλοκρατία, παθογένεια, εγκληματικότητα, περιθώριο κ.λπ. Και τα «κινήματα κατά της παγκοσμιοποίησης» αναγκαστικά κλύπτονται από αυτή τη δημόσια γνώμη μεν, αλλά με έμφαση στη μερικότητα, τη διαφορά, τον «νέο ατομισμό» κ.λπ., την οικειοποίησή τους δηλ. από την μεταμοντέρνα πολιτική ηγεμονία.

Τέλος, αξία έχει και η τοποθέτηση ορισμένων «αιρετικών» εντός της κυρίαρχης γραμμής. Μόλις λίγα χρόνια πριν, ένα σημαντικό στέλεχος της αμερικάνικης Νεοσυντηρητικής Δεξιάς, ο Ρ. Κάπλαν¹¹, υποστήριξε ότι το πολιτικό μέλλον της Δύσης δεν είναι η κλασσική αστική δημοκρατία, αλλά η «φωτισμένη δεσποτεία». Σ' ένα διεθνές περιβάλλον όπου οι κοινωνικές και περιβαλλοντικές συγκρούσεις οξύνονται και η πίεση μεταφέρεται στις μητροπόλεις, είναι αφελές (σχολιάζει ο Κάπλαν) να πιστεύει κανείς στο αέναο δυνατό της δημοκρατικής σύνθεσης. Το μέλλον είναι ο κοινωνικός και ο διαφυλετικός πόλεμος και το καθεστώς θα κυμανθεί μεταξύ πλήρους ολοκληρωτισμού και «φωτισμένης δεσποτείας».

Ο Κάπλαν δεν είναι τυχαίος. Ανήκει στα σημαντικότερα Think Tank του μπουσιανού ηγετικού συνασπισμού. Ποιος είπε ότι πρέπει να αγνοούμε τη σύγχρονη νεοσυντηρητική σκέψη;

Σημειώσεις – Βιβλιογραφικές αναφορές

1. Βλ. Κ. Μπ. Μακφέρσον, *Η ιστορική πορεία της φιλελεύθερης δημοκρατίας*, Αθήνα 1986, Γνώση, Ε. Μείκινς-Γουντ, *Η δημοκρατία ενάντια στον καπιταλισμό*, Αθήνα 1998, Στάχυ. Δεν είναι τυχαίο που στα συνταγματικά κράτη του 18ου και του πρώιμου 19ου αιώνα (Βρετανία, Ολλανδία, ορλεανική Γαλλία κ.λπ, τελειώς αντίθετα στις ΗΠΑ) ο όρος «δημοκρατία» αποδοκιμάζεται ως οχλοκρατικός ή και «κομμουνιστικός».

2. Βλ. Αθ. Παπαχρήστου (επιμ.), «Νεοφιλελευθερισμός και δίκαιο», Αθήνα 1990. Επίσης σε Ε. Fraenkel (Σχολή Φραγκφούρτης) «Der Doppelstaat – Justiz und Recht im dritten Reich», Darmstadt 1984, Λ. Φεραγιόλι «Υπάρχει αντιπροσωπευτική δημοκρατία;» στο *Αυταρχική δημοκρατία και κρίση της πολιτικής*, Αθήνα 1985, Στοχαστής κ.α. Ο Φεραγιόλι έχει πλέον μετατοπισθεί στον φιλελεύθερο χώρο, όπως και πλείστοι μαρξιστές νομικοί του '60 και του '70.

3. «Legalitaet und Legitimitaet», Berlin (1932), 1987, Duncker und Humblot, «Crisis of Contemporary Parliamentary Democracy», (1923), 2005.

4. Βλ. Ν. Πουλαντζά, *Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις*, (1967), Αθήνα 1975, Θεμέλιο.

4α. Βλ. και σε Α. Νέγκρι σε Νέγκρι-Ρ. Παντσιέρι-Μ. Τρόντι, *Νεοκαπιταλισμός και επαναστατικό κίνημα*, Αθήνα 1982, Κομμούνα.

5. Το κίνημα του γερμανικού '68 δια της γραφίδος του περίφημου Γ. Ανιόλι («Ο μετασχηματισμός της δημοκρατίας», Αθήνα 1972, Επίκουρος) θα υποστηρίξει ότι η κοινοβουλευτική πολιτική της δεκαετίας του '60 δεν είναι μια τέχνη σύνθεσης της γενικής βούλησης, αλλά η φενακισμένη διαδικασία οργάνωσης της συναίνεσης στην πολιτική των «διαδρόμων της εξουσίας». Σε αυτό το σημείο, ο Ανιόλι συγκλίνει αρκετά και με την κριτική των καταστασιακών ως προς την κεντρικότητα της «εικόνας» ως του ύψιστου εμπορεύματος στον ύστερο καπιταλισμό. Ο Ανιόλι παρέμεινε στις κριτικές/επαναστατικές απόψεις του ως το τέλος της ζωής του (2003).

6. Βλ. και Γ. Χάμπερμας, *Η δομική μεταβολή της δημοσιότητας*, Αθήνα 1998. Πρώιμο έργο του στις αρχές του 1960.

7. Για την έννοια της «μορφής του καθεστώτος», εν αντιθέσει με την ευρύτερη έννοια της «μορφής του κράτους» και του «τύπου κράτους», ο οποίος αναφέρεται στο ποια τάξη κατέχει την πολιτική εξουσία βλ. Ν. Πουλαντζά ο.π. Επίσης σε Μ. Μιάιγ *Το κράτος του δικαίου*, (η μετάφραση είναι εσφαλμένη, εννοείται «Η κατάσταση του δικαίου»), Αθήνα 1982, Παρατηρητής.

8. Βλ. και σε Δ. Μπελαντή, *Αναζητώντας τον Εσωτερικό Εχθρό – Διαστάσεις της Αντιτρομοκρατικής Πολιτικής*, Αθήνα 2004, Προσκήνιο, Α' Κεφάλαιο.

9. Βλ. σε Κ. Κράουτς, *Μεταδημοκρατία*, Αθήνα 2006, Εκκρεμές.

10. Βλ. για τις ΗΠΑ και τον Πατριωτικό Νόμο του 2002 σε J. Bovard, *Terrorism and Liberty*, NY 2003. Για την Ευρώπη και σε A. Lynch – E. Macdonald, «Law and Liberty in the War on Terror», London-NY 2008, κ.α.

11. Ρ. Κάπλαν, *Η επερχόμενη αναρχία*, Αθήνα 2001, Ροές.

Γιώργος Ζογγολόπουλος, Άλογο, 1939, φωτ. Η. Γεωργούλας.

Γιώργος Ζογγολόπουλος, α. Μνημείο Ζαλόγγου, 1954-1960.
β. Μνημείο Ζαλόγγου, 1960, φωτ. Η. Γεωργούλας.